

HRVATSKI POVIJESNI ATLAS

Privedili: Krešimir Regan i Tomislav Kaniški, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2003.

Rukopis knjige *Hrvatski povijesni atlas* obuhvaća ukupno 250 višebojnih moderno koncipiranih tematskih zemljovida, praćenih tekstom.

Knjiga sadrži nekoliko poglavlja uobičajenih za tu vrstu literature. U *Uvodu* (1.–15. str.) se donose temeljni podaci koji čitatelja podsjećaju na dugotrajnu tradiciju pripreme i tiskanja povijesnih zemljovida u Hrvatskoj. Na početku te tradicijske vertikale, stare 115 godina, je *Atlas za hrvatsku povijest* autora Vjekoslava Klaića. Taj je prvijenac povijesnih atlasa u Hrvatskoj, objelodanjen godine 1888., na 16 stranica teksta i 10 povijesnih zemljovida, obuhvatio raspon od Rimskoga Carstva do početka 19. st. Preskačući svjesno neke važne etape u razvoju hrvatske povijesne kartografije, napominjemo, kako se na gornjoj granici kontinuiranog objelodanjivanja takovih djela od nedavna nalazi i katalog tematske izložbe *Granice Hrvatske na zemljovidima: od XII. do XX. st.*, autorice Ankice Pandžić.

Priredivači *Hrvatskog povijesnog atlasa* upoznaju nas u uvodnom poglavlju i sa zanimljivim pregledom inozemne povijesne kartografije i historiografije i odnosu prema prošlosti današnjeg prostora Republike Hrvatske. Pritom posebno mjesto pripada njemačkoj i svakako mađarskoj, odnosno britanskoj historiografiji. U tom kontekstu stranoga zanimanja za povijest Europe, pa dakako i prostora Hrvatske, izdvaja se, kao posebice kvalitetan i korektan iskorak, pristup američkog povjesničara, mađarskog podrijetla, Paula Roberta Magocsija (*Historical Atlas of East Central Europe I.* iz 1993., odnosno *Historical Atlas of Central Europe I.* iz 2002.).

Radna skupina Leksikografskog zavoda *Miroslav Krleža*, okupljena oko urednika knjige mr. sc. Krešimira Regana, pripremila je *Hrvatski povijesni atlas* koji sadrži 250 tematskih karata sa tekstom. Taj tekst daje, što je posebnim predmetom našeg segmenta zanimanja i ocjenjivanja, sažeti prikaz prapovijesnih i povijesnih razdoblja do ranoga srednjeg vijeka te hrvatske povijesti, prateći je do XVI. stoljeća. Dakako, da se tekst i prateća kartografija, sukladno ustroju djela, potom tematski nastavlja do naših dana.

Pri izradi atlasa priredivači su, dakako, nailazili na složene skupine problema koje su prepoznali kao plod tehničkih poteškoća ili rezultat kontroverzija u znanstvenoj literaturi. Pritom su to, od reda, veoma složena pitanja, primjerice, u svezi sa: doseljavanjem Hrvata, potom opsegom ranosrednjovjekovnog hrvatskog kraljevstva, političkom podjelom savsko-dravskog međurječja od IX. do XIV. st., nadalje, podrijetlom i područjem vladavine Svetoslavovića, bitkom na Gvozdu, ujedinjenjem Hrvatske i Ugarske, odnosno županijama na hrvatskome prostoru tijekom srednjega vijeka. Te su probleme priredivači nastojali u uvodnom poglavlju izdvojiti, ukratko u tekstu protumačiti, a na tematskim zemljovidima uspješno otkloniti.

Pri izradbi *Hrvatskog povijesnog atlasa* priređivači su se, kako to i sami naglašavaju, uspješno rukovodili primjenom najboljih postignuća hrvatske i svjetske povijesne znanosti i kartografije.

Zemljopisne osobitosti hrvatskog prostora i nastanak današnjih državnih granica RH naslov je drugog poglavlja atlasa (str. 19.–22.) u kojem se s pravom iznose tri temeljne zemljopisne cjeline, koje su određivale društveno-povijesni okvir razvoja tih krajeva. Potom slijedi zanimljivi kronološki prikaz oblikovanja povijesnih granica Hrvatske sa susjednim državama.

Nakon navedena dva uvodna slijede tematska poglavlja: »prapovijest« (str. 25.–67.), potom »stari vijek« (str. 71.–84.) i »srednji vijek« (str. 87.–178.).

U poglavlju o prapovijesti donose se osnovne naznake najstarijih razdoblja, tj. starijeg i srednjeg kamenog doba, a potom slijede glavna obilježja neolitika, eneolitika, brončanog i željeznog doba. Prapovijesno poglavlje praćeno je sa ukupno 38 tematskih arheoloških zemljovida (br. 3.–41.), koji donose bitne podatke o rasprostiranju pojedinih prapovijesnih kultura i glavnim skupinama nalazišta.

Hrvatski prostor u »starom vijeku« približen je čitateljima sažetim propratnim tekstom i tematskim zemljovidima (br. 42.–51.), odnosno nizom zanimljivosti koje se dotiču: rimskog osvajanja Ilirika, podjele provincija Rimskoga Carstva u Iliriku (od 10. godine poslije Krista do V. stoljeća), potom *limesa* i utvrda Rimskoga Carstva, gospodarstva, antičkog urbanizma i antičke spomeničke baštine sredozemnog imperija.

Poglavlje »srednji vijek« najopsežnije je brojem tematskih zemljovida, obzirom da obuhvaća vremenski raspon od propasti Zapadnog Rimskog Carstva (476.) do XVI. stoljeća. Priređivači su propratni tekst o srednjem vijeku podijelili na manja poglavlja, u kojima se, u veoma sažetom obliku, iznose temeljne činjenice, primjerice o: hrvatskom prostoru od propasti Zapadnog Rimskog Carstva do osnutka prvih hrvatskih država, potom o Hrvatskoj, Slavoniji, odnosno istočnoj obali Jadrana i Dubrovniku (Dubrovačka Republika) od IX. do polovice XVI. st. te, konačno, o Istri od V. do XVI. st. Potom su priređivači predvidjeli veoma zanimljive i čitateljima korisne zemljovide koji predočuju gospodarski i kulturni razvoj hrvatskog prostora u srednjem vijeku. Poglavlja unutar »srednjega vijeka« praćena su sa čak 73 tematska zemljovida koji korektno predočuju najvažnije etape dugoga trajanja hrvatskoga srednjovjekovlja.

Osvrćući se na svršetku ocjenjivanja, dodijeljenog nam dijela rukopisa *Hrvatskog povijesnog atlasa*, napominjemo kako je ovim složenim uratkom dana, po prvi put u hrvatskoj povijesnoj kartografiji, sveobuhvatna slika kulturno-povijesne slojevitosti prostora, koji je svjedokom tisućljetnih europskih migracija, ali i povremenih zadržavanja. Te su migracije i povremena zadržavanja populacija stvarala slojevitou prapovijesnu, odnosno antičku matricu, koja je od ranoga srednjovjekovlja trajno *nadslojena* doseljavanjem Hrvata, odnosno oblikovanjem njihove kneževine, pa potom i kraljevstva. Pred čitateljima će se na taj način, na brojnim, suvremeno koncipiranim i lako čitljivim, tematskim zemljovidima smjenjivati prapovijesni i povijesni scenariji, koji su s razlogom predodredili da je prostor Hrvatske prepoznat jednim od posebice važnih povijesnih čvorišta na spoju srednje Europe, Podunavlja i istočnog jadranskog priobalja Sredozemlja. U tom i takovom okruženju oblikovala se, potpuno opravdano, predodžba o krucijalno važnom dijelu Europe u kojem je doslovno pohranjena slojevita i dugotrajna prošlost. Bez toga kulturno-povijesnog patrimonija, očuvanog i samo djelomično istraženoga u njedrima i podmorju Hrvatske, bila bi i slika o prošlosti Europe blijeda i vrlo krnja. U ponekim od ranijih, posebice inozemnih, naklada raznih inačica povijesnih atlasa to arheološko i kulturno-povijesno naslijeđe sa prostora Hrvatske nije uopće

prepoznavano, uvažavano a ponekad i svjesno zaobilaženo, odnosno minorizirano. Na taj je način prostor Hrvatske, kako onaj kontinentalni, nataložen tisućljetnom srednjoeuropskom baštinom i kulturnim dobrima, tako i njegova posebna dragocjenost - priobalje Jadrana, s bogatim sredozemnim kulturnim naslijeđem Europe, *de facto* bio bijelom mrljom, tj. amorfnim i anonimnim prostorom. Iz takova kulturnog hiatusa mogla se odčitavati i povijesna, kulturna i etnička »anonimnost« naroda koji je naseljavao te prostore.

Priređivači *Hrvatskog povijesnog atlasa* u nakladi uvaženog Leksikografskog zavoda Miroslav Krlježa, valja to, na svršetku našeg ocjenjivanja, posebice naglasiti, prihvatili su se veoma složenog projekta. Taj je projekt, uvjereni smo u to, na dobrom putu, pa će svakako naići i na očekivano zanimanje čitateljstva kojemu je štivo primarno namijenjeno. U tom će sažetom pisanom štivu, obogaćenom jedinstvenim tematskim zemljovidima, čitatelj naići na brojne dragocene podatke ili nedovoljno poznate činjenice, koje će osvijetliti mnoge detalje prapovijesne, antičke i srednjovjekovne prošlosti prostora Hrvatske. Ponudeno je štivo pisano jednostavnim jezikom, utemeljenim u vrsnom znanju o povijesnim mijenama, koje su kontinuirano ocrtavale prošlost Hrvatske, duboko uronjene i već odavna integrirane u prapovijesnu i povijesnu realnost Europe. Dakle, knjiga koja je pred nama dragocjeni je dokument našega povijesnog trenutka u kojem se i sami osvješčujemo kao kontinuirani čuvari ali i aktivni sudionici tijekom svih važnih etapa oblikovanja prošlosti našega kontinenta. U tom smislu u potpunosti podupiremo i ocjenjujemo najvišom ocjenom *Hrvatski povijesni atlas* kao prvo štivo koje je na sveobuhvatan i korektan način pokušalo ali i uspjelo približiti (pra)povijesnu prošlost Hrvatske. Valjalo je učiniti taj korak visoke kvalitete, približiti se svjetskim standardima i dati prinos vlastitoga kreativnoga napora. Taj je korak obavljen veoma uspješno a uvjereni smo kako će ga slijediti, u budućim obnovljenim i dopunjenim nakladama, uvijek sve sigurniji i dinamičan hod. Dinamičan, kao i stalan, dakle kontinuiran rad na budućim izdanjima *Hrvatskog povijesnog atlasa*. Čestitamo.

ŽELJKO TOMIČIĆ